

Тернопільський національний економічний університет

Кафедра економічної теорії

Міждисциплінарна курсова робота

з

економічної теорії

на тему:

**«Інтелектуальний капітал: суть, форми та закономірності
розвитку»**

Студентки 2 курсу групи МЕСЕ-21
напряму підготовки міжнародна економіка

Климарчук Д. М.

Керівник: к. е. н., доц.

Шиманська О. П.

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ECTS _____

Члени комісії _____

(підпис, прізвище та ініціали)

(підпис, прізвище та ініціали)

(підпис, прізвище та ініціали)

Зміст

Вступ.....	3
1. Сутність інтелектуального капіталу та його форми.....	6
2. Закономірності розвитку інтелектуального капіталу в Україні.....	14
3. Напрямки зростання інтелектуального капіталу в Україні	20
Висновки	25
Список використаної літератури	27

Вступ

Започаткування економіки знань у розвинених країнах Заходу у 90-ті роки ХХ ст. привернуло увагу дослідників до категорії інтелектуального капіталу. Породжена процесами становлення нових індустріальних відносин у суспільстві, категорія «інтелектуальний капітал» у сучасних наукових дослідженнях стала одним із системо-утворюючих елементів категоріального апарату відповідного спрямування. Сьогодні однією з наймогутніших рушійних сил розвитку цивілізації є творча діяльність людини. В сучасних умовах ефективність економіки, науково-технічний рівень виробництва, соціально-економічний прогрес залежать від обсягу накопичених суспільством знань та ефективності використання інтелектуальних ресурсів нації. Таким ресурсом стала людина, зокрема, її професійні здібності, навички, кваліфікація, здатність до креативності та підвищення продуктивності праці за рахунок використання всіх своїх інтелектуальних можливостей [4, с. 13].

Актуальність теми дослідження. На сьогоднішній день неможливо уявити ефективну діяльність компаній без таких нематеріальних чинників, як технології, ноу-хау, винаходи, навички працівників. Усе це відіграє важливу роль у функціонуванні підприємства. Дослідження інтелектуального капіталу – це завдання пріоритетного характеру, яке є актуальним для всіх підприємств України. Роль інтелектуального капіталу дуже важлива в сучасних умовах і полягає у впливі елементів інтелектуального капіталу на економічні результати і формуванні економічних цінностей підприємства. Інтелектуальний капітал є основною конкурентною перевагою для будь-якої компанії, формуючи основу для відродження інноваційної діяльності в національній та світовій економіці в сучасних економічних реаліях, де знання є найбільш впливовим фактором виробництва. Знання є дуже важливим джерелом для людей, фірм і країн. Управління знаннями та інтелектуальним капіталом створюють нове джерело конкурентної переваги. Здатність ефективно використовувати та створювати інтелектуальний капітал визначає економічну силу та добробут нації.

Мета курсової роботи – дослідження інтелектуального капіталу, його форм, закономірностей розвитку інтелектуального капіталу та напрямків його зростання в Україні.

Предметом дослідження є інтелектуальний капітал.

Завданнями роботи є:

- Дослідити сутність та форми інтелектуального капіталу;
- Проаналізувати закономірності розвитку інтелектуального капіталу в Україні;
- Надати рекомендації щодо напрямків зростання інтелектуального капіталу в Україні.

Теоретичні аспекти досліджень інтелектуального капіталу знайшли відображення у працях зарубіжних та вітчизняних учених Д. Белла, Е. Брукінг, Дж. Гелбрейта, Л. Едвінсона, М. Мелоуна, Т. Стюарта, Л. Абалкіна, В. Антонюк, І. Булеєва, В. Гейця, О. Грішнкової, О. Кендюхова, В. Іноземцева, С. Климка, А. Козирєва, В. Левківського, Б. Леонтєва, Н. Маркової, А. Чухна. Науковці у своїх роботах підкреслюють, що інтелектуальний капітал – це капітал, втілений у знання, вміння, досвід, кваліфікацію людей. Віддача такого капіталу реалізується в якості та продуктивності праці. Визнано, що основою інтелектуального капіталу є людський капітал, виявлено сутність, структуру інтелектуального капіталу, форми управління ним на макро- та мезорівнях. Але при цьому на сучасному етапі розвитку економіки недостатньо досліджено питання стратегічного управління інтелектуальним капіталом підприємства, його впливу на корпоративну культуру, відображення інтелектуального капіталу в нематеріальних активах [8].

Вивчаючи ці процеси, науковці підкреслювали посилення таких рис інформаційного етапу суспільного розвитку, як глобальний характер, орієнтація на знання (формування «економіки знань» і набуття нею системоформуючого значення), науково-технічний прогрес, трансформація відносин «виробник – споживач», часткове витіснення традиційних форм праці творчістю та сегментація ринків.

Інтелектуальний капітал багато в чому визначає можливості та напрями застосування фінансового і матеріально-речовинного капіталу й відповідно виступає першоосною і рушійною силою становлення нової економіки. Зростання інтелектуального капіталу й ефективність його використання визначають перспективи розвитку економіки тієї чи іншої країни. Доказами зазначеного є найбільші успіхи в економіці таких країн (США, Японія, Франція, Великобританія, Швеція та ін.), що здійснили значні інвестиції в створення сприятливого середовища для розвитку інтелектуального капіталу. Зокрема у двадцяти розвинених країнах, де працює 95% учених світу, дохід на душу населення щорічно зростає на 200 дол., тоді як у всіх інших країнах – на 10 дол., а також майже 50 % приросту національного доходу США отримано за рахунок підвищення рівня освіти робочої сили. Таким чином, високорозвинені країни продовжують будувати «суспільство знань», через вкладення інвестицій в знання, що стають пріоритетними напрямками підвищення інтелектуального потенціалу суспільства [2, с. 59].

Відсутність глобальної дієвої стратегії розвитку й упровадження результатів інтелектуальної діяльності в економіку України визначає її сьогодні як країну третього світу, що підвищує актуальність дослідження розвитку інтелектуального капіталу та можливості переходу до інтелектуальної економіки. Крім того загострення економічної кризи у вітчизняній економіці та дедалі більша залежність від інтелектуального капіталу розвинених держав змушує надавати цим напрямкам визначального пріоритету [4, с. 233].

Сьогодні постає гостра необхідність у визначенні специфіки формування, нарощування, використання інтелектуального капіталу національного господарства, у розробленні комплексу засобів для забезпечення його трансформаційного впливу на темпи економічного зростання в державі, конвергентних і суспільно-економічних коеволюційних процесів, які сприятимуть успішній реалізації стратегії модернізації української економіки [5, с. 63].

1. Сутність інтелектуального капіталу та його форми

Термін інтелектуальний капітал почав широко використовуватися з 80-90-х рр. ХХ століття. Його появу пов'язують з формуванням інформаційної економіки або економіки знань[10].

Розвиток науки і техніки, необхідність виживання в конкурентному ринковому середовищі привели до прискорення впровадження наукових і технічних розробок у виробництво. Економіка знань характеризується збільшенням результатів науково-дослідних і конструкторських розробок у вартості кінцевого продукту, збільшенням оплати праці в залежності від рівня освіти, досвіду і навичок співробітників, необхідністю переробки великої кількості інформації про споживачів і т. д. Однак, як відзначають вчені Б. В. Саліхов і Д. А. Літунів, даним процесам приділяється більше уваги, ніж істотно зростаючій ролі і значенні людини в економіці. На думку вчених, постіндустріальна економіка формується в результаті зростаючої ролі людини в сучасній економіці.

Сьогодні розвиток теорій інтелектуального і людського капіталу стає необхідною умовою виживання людини. Розвиток індустріальної економіки призвів до «вимивання» природного капіталу: розширене відтворення в рамках індустріальної технології вимагало збільшення споживання речовини природи. В результаті існування самої людини виявилася під загрозою знищення. Дозвіл протиріччя між природним капіталом і екстенсивним розвитком речового капіталу призводить до необхідності використання нових технологій, удосконалення виробництва та управління ними на основі новітніх знань. Рушійною силою цих змін є людина, таким чином, економіка знань постає як економіка людського капіталу, і об'єктів його інтелектуальної діяльності – інтелектуального капіталу. Людина стає центром відтворювального процесу, його метою і засобом, «не тільки критичним фактором виробництва необхідних благ, а й критичним фактором підтримки і розвитку самих умов життя на землі».

Зміни, що відбуваються в економіці, вимагають теоретичного осмислення, виявлення сутності основних їх рушійних сил, впровадження методологічних інновацій для їх вивчення і т.д. В основі таких нових понять як інтелектуальний капітал, людський капітал лежить загальне поняття «капітал».

Інтелектуальний капітал – це особливий вид капіталу, що володіє властивостями, які виділяють його серед інших об'єктів, що відносяться до поняття капіталу.

Ряд визначень інтелектуального капіталу зводять його до об'єднання знань, навичок і здібностей співробітників організації і її нематеріальних активів. Так, Е. Брукінг визначає інтелектуальний капітал як «термін для позначення нематеріальних активів, без яких компанія тепер не може існувати». У структурі активів підприємства, на думку автора, виділяються два основні розділи: матеріальні активи і інтелектуальні активи [10].

Схоже визначення дають вчені С.А. Айвазян і М.Ю. Афанасьєв: «Інтелектуальний капітал – це сукупність нематеріальних активів компанії, а також знань, набутих навичок і якостей її співробітників, що забезпечує їй можливість отримання доходів і конкурентних переваг».

Інтелектуальний капітал можна визначити як всі не грошові та нематеріальні ресурси, повністю або частково контрольовані організацією і беруть участь в процесі створення цінності ... іншими словами, під збірною назвою «інтелектуальний капітал»маються на увазі ресурси інтелектуального капіталу, які збільшують потенційні можливості організації при створенні цінностей.

Інтелектуальний капітал являє собою сукупність знань, навичок, умінь людини, її мобільності (здатності до сприйняття нової інформації, навчання, перепідготовки, адаптації до нових умов) і здатності до творчості (як унікальної діяльності людини), що забезпечують можливість створення продукту в процесі руху інтелектуального капіталу як частини людського капіталу і нематеріального потенціалу суспільства, в тому числі у вигляді нематеріальних активів [10].

Поняття нематеріального активу широко використовується в бухгалтерському обліку і фінансовому менеджменті. З точки зору міжнародних стандартів фінансової звітності нематеріальний актив - «це ресурс:

- 1) який контролюється підприємством в результаті минулих подій;
- 2) від якого підприємство очікує отримати майбутні економічні вигоди».

Для визнання активу в якості нематеріального він також повинен відповідати ознаками ідентифікованих, немонетарні і не мати фізичної форми.

Частина визначень ґрунтується в описі інтелектуального капіталу на логіку визначення капіталу К. Марксом. Так Макаров В. В., Семенова М. В., Ястребов А. С., вважають, що сутність інтелектуального капіталу як економічної категорії виражається через систему відносин різних економічних суб'єктів з приводу раціонального, стійкого його відтворення на основі прогресивного розвитку науки з метою виробництва конкретних товарів, послуг, доходу, підвищення життєвого рівня, вирішення проблем нерівномірності світового та регіонального розвитку на основі персоніфікованих економічних інтересів суб'єктів.

Трунин В.І. визначає інтелектуальний капітал як «економічні відносини з приводу відтворення і відчуження результатів інтелектуальної (креативної) діяльності, які приймають форму інтелектуальної власності, що виникають між носіями інтелектуальних здібностей і її потенційними споживачами».

Узагальнюючи наведені вище визначення, можна відзначити, що з одного боку інтелектуальний капітал, на думку вчених, це знання, навички та здібності працівників організації, а також нематеріальні активи. З іншого – це система відносин між економічними суб'єктами – творцями, власниками, споживачами інтелектуальної власності.

Однак, розглядаючи інтелектуальний капітал тільки як відношення або як сукупність нематеріальних активів і людського капіталу, ми втрачаємо ту особливість, яка властива саме інтелектуального капіталу, те, що відрізняє його від інших форм капіталу і на підставі чого він має здатність створювати нову цінність. У той же час відносини з приводу відтворення і розподілу результатів

інтелектуальної діяльності також залишаються важливим питанням в дослідженнях сутності інтелектуального капіталу.

Інтелектуальний капітал – це, перш за все, знання. «Знання – це актуалізована, введена в дію інформація». Для кожного конкретного підприємства, виду діяльності, галузі і т. д. знання, здатні позитивно вплинути на ведення господарської діяльності матимуть свої особливості [10].

Інтелектуальний капітал складається з людського капіталу, структурного капіталу і споживчого (клієнтського) капіталу.

Людський капітал являє собою сукупність відносно стійких якостей індивідів, що визначають здатність людей генерувати ефективні рішення і дозволяють створювати і поширювати інновації в навколишньому світі. Найважливіші функції даного компонента інтелектуального капіталу як єдиної економічної цінності будь-якого бізнесу полягають у створенні і розповсюдженні інновацій, створення і використання унікальних рішень проблем, що виникли. Функціонування людського капіталу служить оновленню, розвитку і прогресуванню економічних суб'єктів [11].

Структурний капітал – це відносно стійка система ресурсів економічних суб'єктів, що дозволяють їм відповідати вимогам ринку.

Клієнтський капітал можна трактувати як відносно стійку систему елементів, що дозволяють сформувати надійні, довірчі та взаємовигідні відносини економічного суб'єкта зі своїми власниками (акціонерами), інвесторами, страховиками, клієнтами, працівниками, посередниками, постачальниками та іншими партнерами.

Таким чином, інтелектуальний капітал включає в себе сукупність різних компонентів і їх елементів, які не тільки формують нові продукти інтелектуальної праці, а й розвивають, і вдосконалюють їх, якісно перетворюючи навколишню дійсність [11].

Від того, наскільки ефективно використовується інтелектуальний капітал країни, залежить темп її економічного зростання. У зв'язку з цим, в останні десятиліття технологічно розвинені держави активно використовують

інструменти стимулювання використання інтелектуального капіталу. При виробленні заходів, спрямованих на підвищення ефективності використання інтелектуального капіталу, необхідно враховувати весь комплекс факторів, що впливають на процес його використання. Серед факторів, що впливають на процес використання інтелектуального капіталу країни, можна виділити:

- Соціально-економічні фактори;
- Науково-технологічні чинники;
- Соціокультурні та психологічні фактори;
- Адміністративно-правові та інфраструктурні чинники[7, с. 148].

Під *соціально-економічними факторами* мається на увазі наявність попиту на інтелектуальний капітал в економіці країни, наявність пропозиції нових знань і продуктів інтелектуального капіталу, а також наявність потреби у економічних суб'єктів використовувати нові знання і нові продукти, створені в процесі використання інтелектуального капіталу. Таким чином, з точки зору попиту, на характер використання інтелектуального капіталу впливають:

- Рівень життя в країні, тобто наявність платоспроможного попиту споживачів товарів і послуг, створених на основі використання інтелектуального капіталу;
- Рівень освіти споживачів, що впливає на їх здатність використовувати інноваційні високотехнологічні товари і послуги;
- Інвестиційний клімат в країні, забезпечує достатній рівень інвестиційного попиту на інтелектуальний капітал.

З точки зору пропозиції, на характер і ступінь інтенсивності використання інтелектуального капіталу впливають:

- Якість трудових ресурсів країни (частка висококваліфікованих кадрів у структурі трудових ресурсів);
- Рівень розвитку науково-освітнього комплексу в країні, в тому числі системи теоретичного освіти (середньої професійної, вищої професійної освіти, а також післявузівської освіти – аспірантури і докторантури);

- Ефективність організації внутрішніх та зовнішніх міграційних процесів кваліфікованих трудових ресурсів;
- Частка високотехнологічних галузей промисловості в економіці країни, здатних абсорбувати висококваліфіковані кадри і створені результати інтелектуальної діяльності.

З точки зору наявності потреби і стимулу у економічних суб'єктів використовують елементи інтелектуального капіталу (людський капітал з його знаннями і навичками та результати інтелектуальної діяльності, створені на основі використання елементів інтелектуального капіталу) як фактор конкурентної переваги в ринковому середовищі, до факторів, що впливають на використання інтелектуального капіталу, відносяться:

- Ступінь монополізації економіки, тобто ступінь зацікавленості економічних суб'єктів у розвитку конкурентних переваг для підвищення ефективності своєї діяльності;
- Наявність ефективно функціонуючої фіскальної системи, спрямованої на стимулювання використання інтелектуального капіталу;
- Розвиненість системи фінансування створення, розвитку і використання інтелектуального капіталу, тобто системи інвестування та кредитування економічних суб'єктів, що використовують інтелектуальний капітал для виробництва нових або вдосконалення старих товарів і послуг, а також економічних суб'єктів, безпосередньо зайнятих створенням інтелектуального продукту (наукових організацій);
- Рівень тіньової складової в економіці країни, яка надає впливом геть інноваційну активність бізнес-сектора і ступінь інтенсивності використання ним інтелектуального капіталу.

До *адміністративно-правових і інфраструктурних* можна віднести наступні фактори:

- Якість нормативно-правової бази, що регулює відносини в науково-технічній та освітній сферах;
- Рівень правового захисту результатів інтелектуальної діяльності;

- Наявність функціонуючої системи державного регулювання процесу використання інтелектуального капіталу;
- Наявність розвиненої національної інноваційної системи, а саме ефективно працюючої інфраструктури, що об'єднує науковий, освітній та виробничий сектор, який охоплює всі регіони і забезпечує безперешкодний і ефективний трансфер знань та інноваційних продуктів і технологій (інтелектуального продукту).

До *науково-технологічних факторів* відносяться рівень розвитку науково-технологічного середовища (сектор фундаментальної і прикладної науки), в якому формуються нові знання і на їх основі створюється новий інтелектуальний продукт; якість і швидкість процесу комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності; рівень проникнення нових інтелектуальних продуктів в промислове виробництво і в повсякденне споживання.

До *соціокультурних і психологічних факторів*, які впливають на процес використання інтелектуального капіталу та його інтенсивність, можна віднести наявність духовної і культурної потреби у суспільства і окремих індивідуумів отримувати нові знання і використовувати результати інтелектуальної діяльності, і психологічна готовність суспільства створювати та використовувати інтелектуальний капітал і його продукти. До цих факторів належать культурний і освітній рівень населення країни, що визначають ступінь його готовності створювати і споживати результати інтелектуальної діяльності, яка виражена в інноваційних продуктах і технологіях[7, с. 148-151].

До зовнішніх факторів, які впливають на процес використання інтелектуального капіталу країни, відносяться наступні: ступінь інформаційної відкритості країни для взаємного обміну знаннями та науковими (науково-технічними) досягненнями; наявність механізму міжнародного обміну висококваліфікованими кадрами наукового, освітнього і виробничого сектора; наявність міжнародних проектів в науковій і науково-технічній сфері і участь в них; ступінь інтегрованості національної економіки у світове господарство. Всі

ці фактори впливають на процес використання інтелектуального капіталу всередині країни, причому, чим вищий ступінь інтегрованості національної економіки та науково-технічної сфери в світове господарство і науку, тим благотворніше це позначається на розвитку вітчизняного інтелектуального капіталу, що збагачується новими знаннями і технологіями ззовні. При цьому економіка країни повинна мати достатній рівень абсорбційної спроможності для споживання нових знань і технологій[7, с. 153].

Сучасними формами матеріалізації інтелектуального капіталу сьогодні є матеріальні чинники виробництва, праці – патенти, ліцензії, ноу-хау, моделі, програми і т. д., що знаходять зростаюче застосування в усіх сферах життєдіяльності суспільства і його суб'єктів.

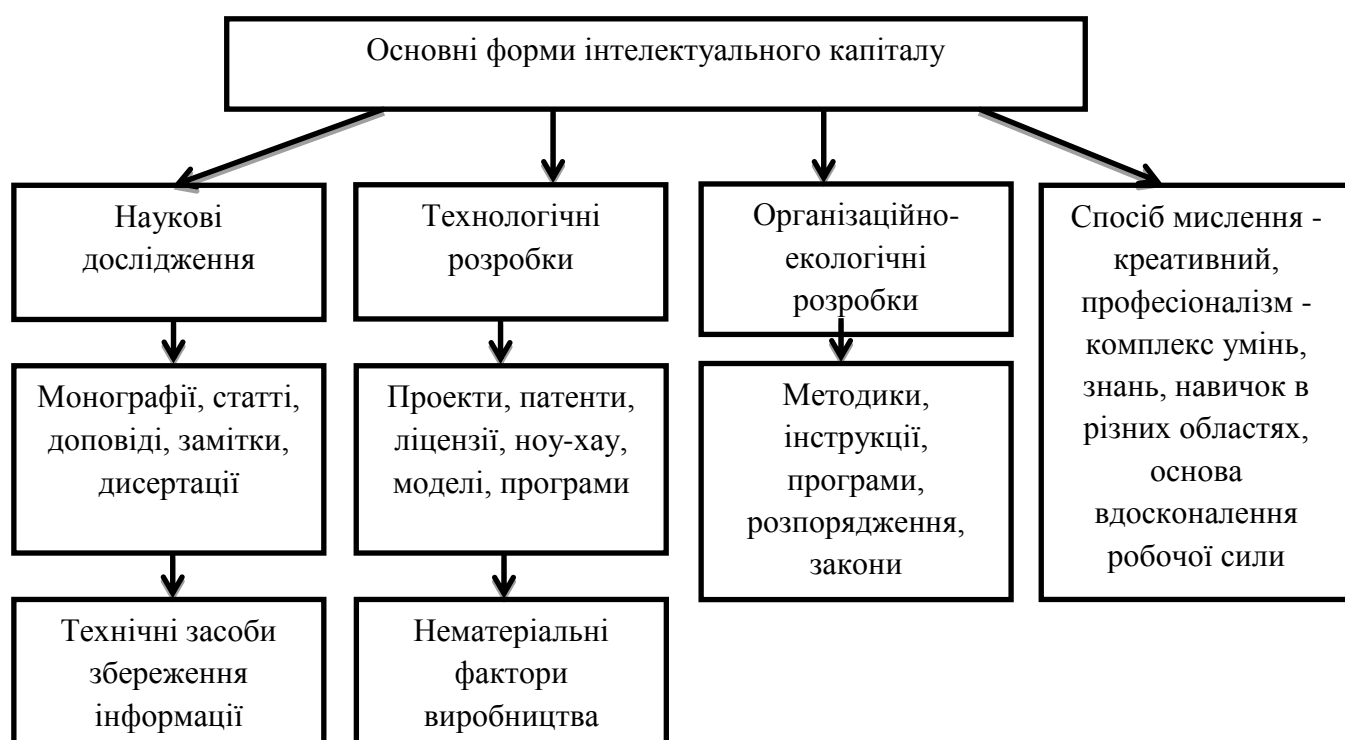

Рис. 1. Основні форми інтелектуального капіталу[6, с. 6]

2. Закономірності розвитку інтелектуального капіталу в Україні

Органи державного управління в сучасному демократичному суспільстві впливають на життя країни як прямими, так і непрямими важелями в різних сферах. Однак, соціально-економічний розвиток висуває нові умови щодо державного управління, оскільки, з одного боку, потрібно захистити інтереси національної економіки та стандарти соціального забезпечення громадян, а з іншого – потрібна інтеграція до світового товариства і прийняття нових уніфікованих моделей забезпечення населення соціальними послугами. Одним із важливих завдань створення непрямих важелів впливу на економіку та подальшу її перебудову є нарощування специфічного, тобто людського й інтелектуального, які стають у сучасних умовах головними пріоритетами розвитку економіки багатьох країн світу. відбувається процес перетікання людського й інтелектуального капіталу між країнами, що свідчить про велику потребу суспільства в якісних спеціалістах, які можуть за рахунок накопичених знань зменшити витрати матеріальних ресурсів та збільшити використання нематеріальних ресурсів та прибуток підприємства.

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку світової економіки та економік окремих держав інтелектуальний капітал набув особливого значення як один з факторів виробництва, що впливають на темпи економічного зростання. Від рівня розвитку інтелектуального капіталу суспільства і від ефективності використання його складових в економіці країни залежить рівень добробуту держави. Індикаторами використання інтелектуального капіталу країни служать такі показники, як, наприклад, частка витрат на науково-дослідницьку та дослідно-конструкторську роботи, частка експорту високотехнологічних товарів у структурі ВВП, показники публікаційної активності наукового сектора, рівень патентної активності в економіці країни. Всі ці показники відображають рівень розвитку інтелектуального капіталу, ступінь інтенсивності його використання. Цільовими індикаторами, що вказують ефективність використання

інтелектуального капіталу для цілей підвищення національної конкурентоспроможності країни, можуть служити такі показники, як темп зростання ВВП, частка продукції високотехнологічних галузей в ВВП, продуктивність праці в економіці в розрахунку на одного зайнятого, обсяг ВВП в розрахунку на одного зайнятого[7, с.141].

Формування та функціонування інтелектуального капіталу в Україні визначається групою безпосередніх чинників: робоча сила; фінансово-інноваційний капітал; нематеріальні активи (інтелектуальні здібності, інтелектуальна власність, інтелектуальний потенціал, інформаційний ресурс); високі та інформаційні технології, а також зовнішніх: характер державної економічної політики; рівень розвитку інформаційного середовища; стан інституційного, правового, інноваційного середовища; наявність сучасної ринкової інфраструктури; науково-технічні, гео економічні та інші умови руху капіталу.

Україна має великий науковий потенціал однак його використання обмежене, тобто ще не створено відповідних умов щодо його збереження та примноження. Прикладом цього можуть стати деякі дані щодо втрат вітчизняного суспільства від імміграції науковців та висококваліфікованих спеціалістів: "за різними оцінками країна втратила від 15 до 20% інтелектуального потенціалу".

Уже традиційно в Україні приділяється значна увага проблемам соціально-економічного розвитку, акцентуючи на залученні капіталів іноземних країн і технологій. Така позиція у використанні технологій, особливо новітніх, змушує підприємців змінювати своє ставлення до найманих працівників. Саме виходячи з таких позицій в останні роки стаємо свідками підвищення кваліфікаційної складової робочої сили, тобто за провадження в Україні концепції "гуманітарної економіки", яка ще потребує кінцевого доопрацювання та адаптації до соціально-економічних умов нашої країни.

Це призводить до того, що зростає вартість робочої сили, яка стає більш інтелектуально розвиненою, створюючи умови для зростання освітньої

складової інтелектуального капіталу, за рахунок чого зменшуються витрати на матеріальні ресурси, залучаючи додаткові ресурси на розвиток новітніх технологій.

Головною метою формування та використання інтелектуального капіталу в Україні є перехід від індустріального суспільства, де приваляють працівники великих підприємств, до постіндустріального, яке базується на використанні інформаційних технологій, автоматизації виробництва та зростанні кількості працівників, які задіяні у сфері надання послуг. Відбувається розширення спектру послуг: консультування, дизайн фінансові послуги інформаційні послуги та інші які створюють сучасний вигляд інтелектуального капіталу.

На сьогоднішній день витрати України на науково-дослідницькі та дослідницько-конструкторські роботи є вкрай незадовільними. Частка фінансування на науково-дослідницькі та дослідницько-конструкторські роботи в Україні складає 0,86% від ВВП, коли у той же час у Фінляндії частка становить 3,88%, у Японії – 3,36%, у США – 2,90%, у Німеччині – 2,82%, у Австралії – 2,37%, у Китаї – 1,70%[9]. У високорозвинутих країнах частка витрат на НДДКР передбачає не менше 3,5% від ВВП, а оптимальний рівень витрат, який може забезпечити самодостатній розвиток науки складає 2% від ВВП. Для оцінки інтелектуального капіталу країни важливе значення має кількість виконаних наукових та науково-технічних робіт (табл. 1).

Таблиця 1

Обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт в Україні [9]

Роки	Всього, у фактичних цінах, млн. грн.	У тому числі							
		Фундаментальні дослідження		Прикладні дослідження		Розробки		Науково-технічні послуги	
		млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%
2009	8653,7	1916,6	22,1	1412	16,3	4215,9	48,7	1109,2	12,8
2010	9867,1	2188,4	22,2	1617,1	16,4	5073	51,0	1024,6	10,4
2011	10349,9	2205,8	21,3	1866,7	18,0	4985,9	48,2	1291,5	12,5
2012	11252,7	2621,9	23,3	2057,7	18,3	5369,9	47,7	1203,2	10,7
2013	11781,1	2695,5	22,9	2087,8	17,7	5772,8	49,0	1225,1	10,4

Частка науково-технічних послуг є найменшою, що свідчить про нерозвиненість ринку інтелектуальних продуктів та ускладнює прискорене формування інтелектуального капіталу. Загальний обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт у 2013 році збільшився на 3127,4 млн. грн. в порівнянні з 2009 роком.

Упродовж 2013р. наукові та науково-технічні роботи виконували 1143 організації, майже половина з яких (44,4%) відносяться до підприємницького сектору економіки, 39,9% – до державного, 15,7% – вищої освіти.

У розподілі організацій за секторами науки питома вага наукових установ академічного профілю та вищих навчальних закладів порівняно з 2012р. збільшилась на 0,6 в.п. та 1,1 в.п. відповідно, галузевого профілю скоротилась на 2,1 в.п. Найбільша кількість організацій (196) була підпорядкована Національній академії наук України, 86 – Національній академії аграрних наук, 35 – Національній академії медичних наук, 16 – Національній академії педагогічних наук.

У 2013 р. загальна кількість організацій порівняно з 2012р. зменшилась на 5,4%. При цьому в розподілі за галузями наук частка організацій природничих наук та багатогалузевого профілю зменшилась на 1% та 0,6% відповідно, а технічних, гуманітарних та суспільних наук – залишилась майже без змін.

Як і в попередні роки, продовжувалося скорочення загальної кількості працівників організацій, які виконували наукові та науково-технічні роботи, яка на кінець 2013р. становила 123,2 тис. осіб, що менше на 5,2% порівняно з відповідним періодом 2012р., у т.ч. дослідників – на 4,3%, техніків – на 9,1%, допоміжного персоналу – на 5,1%, інших працівників – на 5,5% [9].

У 2013р. частка виконавців наукових досліджень і розробок (дослідників, техніків і допоміжного персоналу) у загальній кількості зайнятого населення становила 0,49% (у 2011р. – 0,54%, у 2012р. – 0,52%), у т.ч. дослідників – 0,32% (0,35% і 0,34%). За даними Євростату, у 2011р. найвищою ця частка була у Фінляндії (3,27% і 2,33%), Данії (3,16% і 2,1%), Ісландії (2,96% і 2,02%) та

Швеції (2,71% і 1,73%); найнижчою – у Румунії (0,46% та 0,28%), Туреччині (0,68% та 0,57%) та Кіпрі (0,70% та 0,49%).

Протягом 2014 р. наукові та науково-технічні роботи в Україні виконували 999 організацій, з яких 42,2% відносяться до підприємницького сектору економіки, 42,0% – до державного, 15,8% – вищої освіти.

На кінець 2014 р. загальна кількість працівників організацій, які виконували наукові та науково-технічні роботи становила 109,6 тис. осіб, у тому числі дослідників – 58,7 тис. осіб, техніків – 10,7 тис. осіб, допоміжного персоналу та інших працівників по 20,1 тис. осіб.

Частка виконавців наукових досліджень і розробок (дослідників, техніків і допоміжного персоналу) у загальній кількості зайнятого населення у 2014 р. становила 0,50%, у тому числі дослідників – 0,32%. За даними Євростату, найвищою ця частка була у Фінляндії (3,20% і 2,28%), Данії (3,20% і 2,18%), Швейцарії (2,66% і 1,37%), Норвегії (2,56% і 1,81%) та Словенії (2,27% і 1,34%); найнижчою – у Румунії (0,46% та 0,30%), Кіпру (0,71% та 0,50%), Болгарії (0,74% та 0,52%) та Туреччині (0,74% та 0,63%) [9].

Упродовж 2015р. наукові та науково-технічні роботи в Україні виконувало 978 організацій, 44,3% з яких відносилися до державного сектору економіки, 40,3% – до підприємницького, 15,4% – вищої освіти. Загальна кількість працівників організацій, які виконували наукові та науково-технічні роботи, на кінець 2015р. становила 101,6 тис. осіб, з яких 53,0% – дослідники, 9,9% – техніки, 18,7% – допоміжний персонал, 18,4% – інші працівники. У 2015р. частка виконавців наукових досліджень і розробок (дослідників, техніків і допоміжного персоналу) у загальній кількості зайнятого населення становила 0,50%, у тому числі дослідників – 0,33%. За даними Євростату, у 2013р. найвищою ця частка була у Фінляндії (3,21% і 2,31%), Данії (3,17% і 2,15%), Ісландії (2,94% і 2,0%), Швеції (2,85% і 2,16%), Австрії (2,85% і 1,74%) та Норвегії (2,62% і 1,84%); найнижчою – у Румунії (0,51% і 0,32%), Болгарії (0,76% і 0,55%), Туреччині (0,77% і 0,65%) та Кіпру (0,82% і 0,61%).

У 2015р. кількість науковців, які виїжджали за межі України з метою стажування, навчання, підвищення кваліфікації, становила 3,4 тис. осіб, три чверті яких припадало на організації Міністерства освіти і науки, Національної академії наук, Міністерства охорони здоров'я та Національного космічного агентства. Зокрема, для проведення наукових досліджень виїжджало 3,3 тис. осіб та для викладацької роботи – 343 особи [9].

Важливим чинником людського розвитку, який формує інтелектуальний потенціал в Україні є освіта. На сьогоднішній день держава забезпечила значні досягнення щодо охоплення освітою населення, але все ж, рівень державного фінансування залишається недостатнім, тому це відображається на освіченості населення(табл. 2).

Таблиця 2

Фінансування освіти в Україні [9]

Показники (млн. грн.)	2009	2010	2011	2012
Видатки на освіту (всього)	66773,6	79826	86253,6	101560,9
На дошкільну освіту	8325,2	10238,3	11831,6	10371,8
На загальну середню	27640,7	32852,4	35234,5	30466,1
На професійно-технічну	4108	5106,2	5305,4	4282,5
На вищу освіту	20966,3	24998,4	26619,6	21058,1
Видатки на освіту у % до ВВП	7,3	7,4	6,6	7,2

Недостатня ефективність державних видатків на освіту, яких часто не вистачає навіть на покриття базових статей витрат, зумовленанизкою чинників, основними серед яких є вади організаційно-управлінської структури галузі. Негативною тенденцією єнезадовільний стан вітчизняної освіти та її невідповідність не тільки європейським і світовим ринкам праці, а й українському.

3. Напрямки зростання інтелектуального капіталу в Україні

На сьогоднішній день в Україні досить складні умови для формування інтелектуального капіталу. На інтелектуальний капітал України негативно впливає міграція висококваліфікованих кадрів.

Потреба у якісному розвитку своїх навиків – розвитку виняткових навиків, які є особливо цінними в сучасній економіці, примушує людину вчитися і працювати вузько спеціалізовано, що скорочує можливості в легкій і швидкій зміні місця роботи і своєї професії. Для більшої частини людей, які не володіють винятковими навиками, існує вельми неоднозначна перспектива в майбутній кар'єрі: їм доводиться працювати в менш сприятливих умовах.

Нарощування інтелектуального капіталу пріоритетно пов'язане з позитивними тенденціями щодо стану людського чинника виробництва, організаційного, освіти та науки. При цьому до певного моменту діє компенсаційний принцип: недолік один компенсується комбінацією використання інших. Залучення до інтелектуальної діяльності учасників виробництва ставить питання про їх мотивування. Постсучасні тенденції управління пов'язані з поширенням стимулювання (крім адміністрування), збільшенням діапазону «м'якої влади» при організації соціальних відносин та виробничих комунікацій. Кожен учасник процесу інтелектуальної діяльності діє, проявляючись як особа. Відповідно для мотивування співробітників, зайнятих інтелектуальною діяльністю, важливим є знання ієрархії особових переваг кожного. Тому додаткове значення мають його умови, організація, особливості (які раніше часто осмислювалися в категоріях «суспільних і матеріально-речових форм», «характеру», «змісту» та «сутності» праці). Тут вже не тільки потрібне стимулювання трудового процесу, а й стимулювання самим трудовим процесом. При організації та мотивуванні важливим є відношення до кожного, зайнятого інтелектуальною творчістю, не як до підлеглого, а як до колеги. Більше того, часто керівник розцінюється як такий, що володіє меншими здібностями до творчості й тому приречений на апаратне функціонування. Тим часом, на думку М. Ке де Врі, багато керівників

отримують комплекс так званого дисфункціонального керівництва: вони 1) звикають до влади; 2) жадають для себе множення привілеїв; 3) бажають знаходитися в центрі уваги (як підлеглих, так і суспільства); 4) вимагають непомірно високої винагороди [1, с. 16].

Одним із ключових чинників зростання ефективності використання інтелектуального капіталу є фінансове забезпечення цього процесу. Про ефективність використання інтелектуального капіталу можна судити за кількістю результатів інтелектуальної діяльності, що створюються і використовуються в економіці країни. Для створення і ефективного використання людського капіталу та результатів інтелектуальної діяльності, втілених в інтелектуальному продукті, необхідні інвестиції. Наявність необхідних фінансових коштів, одержуваних економічними суб'єктами на прийнятних для них умовах, підвищує ефективність використання інтелектуального капіталу окремих економічних суб'єктів і країни в цілому [7, с. 166].

Без адекватного обсягу інвестицій неможливо задіяти весь наявний інтелектуальний капітал країни. Можливість залучати додаткові фінансові кошти дозволяє підприємствам здійснювати витрати на наукові дослідження і розробки з їх подальшою комерціалізацією, використовуючи при цьому наявний в їхньому розпорядженні інтелектуальний капітал, а саме:

- Висококваліфіковані кадри, а також кадри, залучені ззовні за допомогою аутсорсингу, або за допомогою укладання контракту на про ведення необхідних досліджень з науковою організацією;
- Нематеріальні активи, наявні в розпорядженні підприємства і доступні йому для придбання на внутрішньому і зовнішньому ринках результатів інтелектуальної діяльності.

Крім того, залучені фінансові кошти дозволяють оновлювати і модернізувати наявну на підприємстві матеріально-технічну базу (верстати, обладнання, машини і т. д.), що також сприяє зростанню ефективності використання інтелектуального капіталу.

Існує декілька джерел коштів фінансування розвитку і використання інтелектуального капіталу:

- 1) державне фінансування за рахунок бюджетних коштів;
- 2) кредитування економічних суб'єктів, зайнятих створенням і використанням інтелектуального капіталу, через систему комерційних банків;
- 3) акумулювання грошових коштів економічними суб'єктами на фондовому ринку за допомогою випуску і продажу власних акцій;
- 4) венчурне фінансування економічних суб'єктів, зайнятих у сфері створення і використання інтелектуального капіталу, з використанням приватного капіталу [7, с. 153-154].

Важливою проблемою забезпечення сталого розвитку інтелектуального капіталу є знаходження балансу між творчим процесом і дотриманням дисципліни, причому не тільки «дисциплінованості мислення», а й «дисципліни праці». Із цих позицій ще до системної побудови мотивації як свідомого вибору, зробленого на основі процесу ухвалення рішення, в ході якого порівнюються варіанти, спочатку оцінюються витрати та вигоди, а також вірогідність досягнення бажаних результатів (чи може це дозволити використання комфортних умов праці, адекватних інструментів і робочого устаткування, інформації та інших ресурсів, методів відбору, призначення й просування по службі тощо). При цьому концепція демонструє зв'язок заохочення зусиль та їх подальшої концентрації на даному напрямі. У міру визрівання постринкових елементів організації суспільного порядку дія принципу відплатності стає все більш загальною, не редукованою до заробітної плати і навіть до всього матеріального заохочення. Разом з тим, як правило, людина включається в творчу працю не через очікування на винагороду, а під впливом інтересу до змісту діяльності. Для мотивації осіб творчої праці головну роль відіграє їхній інтерес до своєї роботи, довірчі відносини в процесі діяльності, захопленість і азарт (драйв) творення. Проте ступінь участі в процесі та можливості концентрації на ньому багато в чому пов'язані з необхідністю якісного задоволення своїх і сімейних потреб. Разом з тим давно

та плідно досліджуються індивідуально-психологічні відмінності людей, їхні професійні можливості й особливості, організаційні комунікації тощо для розвитку найбільш ефективних шляхів їх стимулювання. Відповідно конкурентоспроможність всього національного проекту, побудована на інноваційній спрямованості господарського розвитку, передбачає адекватну трансформацію регуляторного механізму відносно науки, технологій, промислової політики, зовнішньоторговельної діяльності, регіональної економічної політики[1, с. 15].

Вибір моделей розвитку та активізації інтелектуального капіталу характеризує, а багато в чому й визначає основні тренди розвитку як власне трудових відносин, так і соціально-економічної ситуації в країні в цілому. При цьому якщо пасивне сприйняття національної безпеки орієнтує на подолання виникаючих загроз, то активне – передбачає створення такого суспільного середовища, яке попереджало б розвиток негативних процесів.

Відтак забезпечення подальшого сталого розвитку країни та прогресивної трансформації її економіки потребує і підйому добробуту населення, і вдосконалення умов його життєдіяльності для звільнення продуктивної, творчої сили інтелектуального капіталу суспільства. Причому важливим стає як створення для кожного вченого комфортного місця існування, що дозволяє самореалізацію, так і формування передумов і програм повернення науковців, збагачених зарубіжним досвідом і знаннями. Нині для пошуку й розвитку талантів загрозливим може бути також розрив доходів крайніх децильних груп населення. Крім того, використання соціального середовища як стимулу економічного середовища потребує посилення етичних основ життя, цінності кваліфікованої праці, рівня культури населення. У цій ситуації перехід від пріоритетного розгляду абстракції «управління» до вивчення конкретних випадків управлінського вибору ставить в залежність оптимізацію рішень від, наприклад, параметрів самої праці, її характеру, «збагаченості», особливостей категорії працівника. Зокрема, до зайнятих у роботі привабливій або відштовхуючій, до (як правило, нечисленних) найбільш важливих для

результату роботи фахівців і виконавців часто мають застосовуватися різні управлінські композиції[1, с. 16].

Україна щойно вступила на шлях інноваційного розвитку, спрямований на інтеграцію в Європейський Союз, де модель інноваційного розвитку є головною. В даний час існує значний розрив у впровадженні інновацій в різних сферах економічної активності між Україною та країнами-членами Європейського Союзу [5, с. 165].

Формування економічної інноваційної моделі в Україні в першу чергу вимагає розвитку і ефективного функціонування інноваційної інфраструктури, особливо на регіональному рівні. Розвиток інновацій безпосередньо пов'язаний з покращенням якості життя. Витік мізків і відтік капіталу впливає на економіку негативно. Таким чином, витік мізків, патенти продаж чи будь-яких непатентованих винаходів наших співвітчизників за кордоном – це втрати інтелектуального капіталу [5, с. 166].

Досвід економічно розвинених країн показує, що інноваційні проекти є основним фактором конкурентоспроможності як підприємств, так і регіонів. Проблеми фінансування залишаються головною проблемою на шляху до ефективного впровадження інноваційних проектів. Освіта, компетентність, соціальна мобільність вважаються головними складовими національного багатства і основним ресурсом для соціально-економічного розвитку в світовому співтоваристві [5, с. 166].

Висновки

Отже, провівши дослідження, можна запропонувати таке визначення інтелектуального капіталу: інтелектуальний капітал – це сукупність інтелектуальних ресурсів людей, підприємств та організацій (знання, уміння і творчі обдарування індивідів, їхній освітньо-кваліфікаційний рівень, об'єкти інтелектуальної власності, машинні інтелектуальні засоби, організаційні структури), які є результатом попередньої творчої діяльності людини і яких використовують суб'єкти підприємництва для виконання поставлених цілей.

Можемо сказати, що існує пряма залежність між рівнем розвитку інтелектуального капіталу і зростанням основних макроекономічних показників країни, що характеризують рівень національної конкурентоспроможності. Серед факторів, що впливають на процес використання інтелектуального капіталу країни, можна виділити: соціально-економічні, науково-технологічні, соціокультурні, адміністративно-правові, інфраструктурні, а також зовнішні фактори. З метою підвищення ефективності використання інтелектуального капіталу необхідне вироблення державних заходів, що впливають на весь комплекс факторів, що мають вплив на цей процес.

Особливостями прояву сутнісних властивостей інтелектуального капіталу є: тривалий інвестиційний період, низький ступінь ліквідності, високий ступінь ризику, невизначеність його виробництва і використання тощо. Інтелектуальний капітал здійснює свій внесок в економічні результати такими шляхами: за рахунок підвищення ефективності виробничих та управлінських процесів, на мікрорівні забезпечує зростання доданої вартості і доходів фірми, на макрорівні – економічне зростання і накопичення національного багатства.

На сьогоднішній день ми можемо спостерігати недостатнє фінансування державою науково-дослідницьких та дослідницько-конструкторських робіт, а також освіти. Незважаючи на те, що видатки на освіту значно збільшились у період з 2009 до 2012 року, цей рівень залишається незадовільним.

Одним з найважливіших аспектів підвищення ефективності використання інтелектуального капіталу країни і кожного її економічного суб'єкта, є

інвестиційний аспект. Важливі як обсяги інвестування в проекти і компанії, що використовують інтелектуальний капітал, так і його структура та форми. Оскільки державні джерела інвестування в сферу створення та використання інтелектуального капіталу України обмежені, то необхідно вживати заходів, що стимулюють залучення приватних інвестицій в цю високоризикову сферу. Одним з найбільш перспективних напрямків стимулювання інвестицій в компанії і галузі, що інтенсивно використовують інтелектуальний капітал, є створення умов для розвитку інституту венчурного фінансування.

Для того, щоб інтелектуальний капітал України зростав необхідно: досягти зниження ставок кредитування для суб'єктів господарювання; створити ефективне конкурентне поле, шляхом ліквідації державних монополій та оптимізації діяльності Антимонопольного комітету України; сформувати прийнятні умови для ведення бізнесу, в першу чергу через подолання корупції, нормалізації законодавчого поля та зменшення тиску адміністративних органів; активізувати НДДКР та наукові дослідження через підвищення рівня державного фінансування, надання безвідсоткових кредитів для підприємств, які активно проводять НДДКР, стимулювання з боку держави зв'язків вітчизняних та зарубіжних науковців; забезпечити продуктивну діяльність технопарків та стимулювати взаємодію бізнесу та науки.

Список використаної літератури

1. В. Шедяков. Інтелектуальний капітал України та проблеми вдосконалення управління його розвитком і використанням/ В. Шедяков//Виклики часу. – 2012 – с. 14-17
2. Журавльова І.В. Інтелектуальний капітал як об'єкт захисту в системі фінансової безпеки / І.В. Журавльова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 29. – С. 57–61.
3. Кендюхов О.В. Ефективне управління інтелектуальним капіталом: монографія / О.В. Кендюхов / НАН України. Інститут економіки промисловості; ДонУЕП. – Донецьк: ДонУЕП, 2008. – 359 с.
4. О. О. Зьолко. Сутність інтелектуального капіталу: підходи до визначення /О. О. Зьолко//Гуманітарний вісник. – 2013. – № 53 – с. 13-20
5. INTELLECTUAL CAPITAL AS A POWERFUL RESOURCE FOR ECONOMIC GROWTH/Olena V. Kornilova, Olena Y. Klymenko – 2014 – p. 165-171.
6. К. Ю. Казанцев. Место бренда в структуре нематериальных активов предприятия. – 2013 – с. 3-7.
7. С. Е. Ушакова, Ю. А. Буханова. Инвестиционный аспект стимулирования эффективного использования интеллектуального капитала страны: зарубежный и отечественный опыт – с. 138-167.
8. Бриль І. В. Стратегічні напрями сучасного розвитку інтелектуального капіталу підприємств: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/24_NNP_2012/Economics/10_115639.doc.htm
9. Державна служба статистики України: наука, технології та інновації: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm
10. Гарипова Ф. Г. Формирование и сущность понятия «интеллектуальный капитал»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=4642>

11.Пронина И. В. Интеллектуальный капитал: сущность, структура, функции:
[Электронный ресурс]. – Режим доступа:
<http://cyberleninka.ru/article/n/intellektualnyy-kapital-suschnost-struktura-funktsii>

Додаток 1

Рис. 1. Основні форми інтелектуального капіталу

Таблиця 1

Обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт в Україні

Роки	Всього, у фактичних цінах, млн. грн.	У тому числі							
		Фундаментальні дослідження		Прикладні дослідження		Розробки		Науково-технічні послуги	
		млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%
2009	8653,7	1916,6	22,1	1412	16,3	4215,9	48,7	1109,2	12,8
2010	9867,1	2188,4	22,2	1617,1	16,4	5073	51,0	1024,6	10,4
2011	10349,9	2205,8	21,3	1866,7	18,0	4985,9	48,2	1291,5	12,5
2012	11252,7	2621,9	23,3	2057,7	18,3	5369,9	47,7	1203,2	10,7
2013	11781,1	2695,5	22,9	2087,8	17,7	5772,8	49,0	1225,1	10,4

Фінансування освіти в Україні

Показники (млн. грн.)	2009	2010	2011	2012
Видатки на освіту (всього)	66773,6	79826	86253,6	101560,9
На дошкільну освіту	8325,2	10238,3	11831,6	10371,8
На загальну середню	27640,7	32852,4	35234,5	30466,1
На професійно-технічну	4108	5106,2	5305,4	4282,5
На вищу освіту	20966,3	24998,4	26619,6	21058,1
Видатки на освіту у % до ВВП	7,3	7,4	6,6	7,2